

राज्यातील सर्व शासकीय, खाजगी औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, शासकीय तांत्रिक शाळा, उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम, विभागांतर्गत कार्यरत व्यवसाय प्रशिक्षण संस्था व महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विद्यापीठ तसेच खाजगी कौशल्य विद्यापीठांमध्ये प्रशिक्षण घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थींच्या सुरक्षेकरीता उपाययोजना करण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन

कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता व नाविन्यता विभाग

शासन निर्णय क्रमांक :- आयटीआय-२०२४/प्र.क्र. ११३/व्यशि-३

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

दिनांक :- ०२ सप्टेंबर, २०२४

प्रस्तावना :-

कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता व नाविन्यता विभागांतर्गत शासकीय व खाजगी औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था तसेच विद्यापीठामार्फत राज्यातील युवक व युवतींना त्यांच्या आवडीच्या क्षेत्रात प्रशिक्षण देण्यात येवून रोजगारक्षम बनविण्यात येते. या संस्थांमध्ये प्रशिक्षणार्थींणी प्रशिक्षण घेत असतांना कोणत्याही प्रकारची अनुचित घटना घडू नये तसेच संस्थांमधील वातावरण सुरक्षित व पोषक व्हावे याकरीता विविध सुरक्षिततेच्या उपाययोजना करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

राज्यातील सर्व शासकीय/खाजगी औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विद्यापीठ, खाजगी कौशल्य विद्यापीठ, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विकास सोसायटी, महाराष्ट्र राज्य नाविन्यता सोसायटी, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण मंडळ व शासकीय तांत्रिक विद्यालये/तंत्रशाळा तसेच +२ स्तरावरील उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम राबविणाऱ्या संस्थांमध्ये प्रशिक्षण घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थी/विद्यार्थींनीकरीता सुरक्षित व पोषक वातावरण निर्मिती होवून निर्भिडपणे प्रशिक्षण घेता यावे म्हणून खालील निदेश देण्यात येत आहेत.

- १) सर्व औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थांमधील प्रशिक्षणार्थ्यांना गणवेश अनिवार्य करण्यात यावा.
- २) सर्व औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेत प्रवेश घेणाऱ्या सर्व प्रवेशितांना हॅन्डबूक प्रदान करण्यात यावे. या हॅन्डबूक मध्ये औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेतील आचरण व वर्तन, सुरक्षा नियम, महिला प्रशिक्षणार्थी यांच्यासोबत वर्तनाचे नियम आणि कायदे यांची तपशीलवार माहिती असावी.
- ३) संस्थेमध्ये प्रवेशित मुलींची संख्या मर्यादित असते. सबब, प्रत्येक संस्थेत २० विद्यार्थींमागे १ महिला निदेशकाची Local Guardian म्हणून नियुक्ती करावी. सदर महिला निदेशिकेने विद्यार्थींच्या सुरक्षिततेच्या कारणास्तव प्रतिबंधित उपाययोजना प्राचार्यमार्फत करावी.
- ४) वसतिगृह/वसतिगृहाबाहेर अन्य ठिकाणी वास्तव्य करणाऱ्या विद्यार्थींनी गैरहजर राहायचे असल्यास तसेच मूळ गावी जावयाचे असल्यास संबंधित Local Guardian/प्राचार्य यांची लेखी

मान्यता घेणे अनिवार्य आहे. अनधिकृत गैरहजर विद्यार्थिनीबाबत त्यांच्या पालकांना तात्काळ कळविण्यात यावे.

- ५) महिला वसतिगृहातील वसतिगृह अधीक्षक, सफाई/पहारेकरी व अन्य कामाकरीता महिला कर्मचारी यांची नियुक्ती करण्यात यावी. महिला अधीक्षकांना वसतिगृहात वास्तव्य करण्याचे अनिवार्य करण्यात यावे. तसेच वसतिगृहातील भोजनव्यवस्था महिला बचतगटामार्फत राबविण्यात यावी. विश्वासार्ह सुरक्षा कंपन्यांकडून पुरेशा संख्येने महिला सुरक्षा रक्षक नेमण्यात यावेत.
- ६) संस्थेमध्ये नेमणूक करावयाच्या कंत्राटी, कामगार, सफाईगार कर्मचारी सुरक्षा रक्षक यांचे चारित्र्य पडताळणी स्थानिक पोलीस स्टेशन मार्फत केल्यानंतर त्यांची नियुक्ती करण्यात यावी.
- ७) विद्यार्थीनींच्या प्रवासासाठी कार्यरत असणाऱ्या खाजगी बसेस, टॅक्सी, व्हॅन यामध्ये एक महिला कर्मचारी असणे सक्तीचे करावे.
- ८) कॅम्पसमध्ये २४ तास प्राथमिक आणि आपत्कालीन आरोग्य सेवांचा लाभ घेऊन महिलांची सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी प्रत्येक कॅम्पसमध्ये रुग्णवाहिका सुविधेसह प्राथमिक आरोग्य सेवा केंद्र उपलब्ध होण्याकरीता स्थानिक सार्वजनिक आरोग्य संस्थेची मदत घ्यावी.
- ९) संस्थेतील महिला स्वच्छतागृहांच्या स्वच्छतेची जबाबदारी प्रचलित पद्धतीनुसार महिला कर्मचाऱ्यांकडे च सोपविण्यात यावी. महिलांसाठी मुलभूत स्वच्छता आणि स्वच्छता सुविधा जसे की स्वच्छ, सुस्थितीत आणि पूर्णतः कार्यरत असलेली स्वतंत्र स्वच्छतागृहे २४ तास नळ पाणी पुरवठा, साबण, झाकलेले डस्टबिन, सॅनिटरी पॅड डिस्पोजल डब्बे आणि व्हॅंडिंग मशीन यासारख्या सुविधा पुरविण्यात याव्यात. या सुविधा नेहमी स्वच्छ आणि वापरण्यायोग्य ठेवण्यासाठी स्वच्छता महिला कर्मचारी तैनात करण्यात यावा.
- १०) कॅम्पस आणि आजूबाजूचा परिसर चांगला उजळलेला असावा. खेळ आणि इतर खेळाची मैदाने आणि उद्यानांमध्ये फ्लड लाइट असावेत. कॅम्पसमधील सर्व रस्ते आणि मार्ग आणि मुख्य/मध्यवर्ती लायब्ररीच्या आजूबाजूच्या भागात, वसतिगृहे आणि पार्किंगच्या ठिकाणी पुरेशी पथदिवे असणे आवश्यक आहे. कॅम्पसमध्ये कुठेही अंधार नसावा. याकरीता एक्सप्रेस फिडर द्वारे अखंडित वीज पुरवठा उपलब्ध करून देण्यात यावा. तसेच सौरउर्जेव्वारे संपूर्ण संस्थेमध्ये वीजपुरवठा उपलब्ध व्हावा याकरीता आवश्यक उपाय योजावे.
- ११) विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षिततेसाठी सीमाभिंती आवश्यक आहेत, विशेषत: जेथे कॅम्पस ग्रामीण किंवा शहराबाहेर आहेत, अशा परिसरात बाहेरील लोकांचा कॅम्पसमध्ये अनधिकृत प्रवेश रोखण्यासाठी सीमा भिंत असणे आवश्यक आहे.
- १२) संस्था प्रवेशाव्वार, संस्था दर्शनी भाग, कार्यालय, वर्गखोल्या, कार्यशाळा, स्वच्छतागृहाच्या बाहेरील बाजूस व आवश्यक ठिकाणी CCTV कॅमेरे बसविण्यात यावेत. सदर CCTV कॅमेरे यांची देखभाल व दुरुस्ती वेळोवेळी करण्यात यावी. प्राचार्य व संस्था व्यवस्थापन समितीने सदर CCTV कॅमेरे याचे ठराविक अंतराने फुटेज तपासण्यात यावे. फुटेजमध्ये आक्षेपार्ह बाबी आढळून आल्यास त्यावर संबंधित प्राचार्यांनी तात्काळ कार्यवाही करावी. अनुचित प्रकार घडल्यास तात्काळ वरिष्ठांना कळवावे. तसेच स्थानिक पोलीस प्रशासनाला याबाबत तात्काळ तक्रार नोंदविण्यात यावी. प्रत्येक संस्थेत कंट्रोल रुम असावी. याची तपासणी बीट मार्शल व पोलीस पथक यांनी वेळोवेळी करावी.
- १३) औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेच्या दर्शनी भागात/प्रवेशाव्वाराच्या नजीक, पुरेशा मापाची कुलुपबंद लोखंडी तक्रारपेटी बसविण्यात यावी. प्रत्येक आठवड्यात संस्थेच्या प्राचार्यांनी पोलीस प्रतिनिधी, पालक प्रतिनिधी/ विद्यार्थी प्रतिनिधी यांच्या समक्ष तक्रारपेटी उघडण्यात यावी. गंभीर/संवेदनशील

स्वरुपाच्या तक्रारींबाबत पोलीस यंत्रणांचे आवश्यक सहाय्य घ्यावे. प्रसंगी ११२/१०० या दूरध्वनी क्रमांकावर संपर्क साधावा.

- १४) प्रत्येक संस्थेमध्ये “विशाखा समिती” नियुक्त करण्यात यावी. विशाखा समितीतील सदस्यांची माहिती व भ्रमणध्वनी क्रमांक असलेला फलक संस्थेच्या दर्शनी भागात लावावा.
- १५) तक्रारकर्त्यांचे नाव गुप्त राहील व तक्रारीच्या अनुषंगाने यांना कोणताही त्रास होणार नाही याबाबत योग्य ती दक्षता घेण्यात यावी. संबंधित औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थांमधील महिला शिक्षक/विद्यार्थीनी यांच्या लैंगिक छळाबाबतच्या तक्रारी महिला तक्रार निवारण समितीसमोर ठेवाव्यात. तसेच या प्रकारच्या अत्याचाराबाबतच्या तक्रारी औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थांमधील व्यवस्थापन समितीसमोर ठेवण्यात याव्यात. समितीने याप्रकरणांची सखोल चौकशी करून दोषींवर योग्य ती कार्यवाही करण्याचे निदेश तात्काळ घ्यावेत.
- १६) विद्यार्थीनींच्या सहाय्याकरीता महाराष्ट्र राज्याचा पोलीस सहाय्यता केंद्र, राज्य/राष्ट्र महिला आयोग यांचा सहाय्यता केंद्र तसेच निर्भया स्कॉड यांचा दूरध्वनी /टोल फ्री क्रमांक संस्था परिसरात जागोजागी लावण्यात यावा.
- १७) या विभागाच्या अखत्यारितील सर्व प्रशिक्षण संस्थांनी युवतींना पोषक वातावरणात प्रशिक्षण घेता यावे यासाठी स्थानिक प्रशासनाचे सहाय्य घेवून आवश्यक उपाययोजना करावी. प्रशिक्षणार्थी, पालक, शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी यांना श्रीदाक्षिणात्याचे औपचारिक प्रशिक्षण घ्यावे.
- १८) विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आणि भावनिक चिंतांचे निराकरण करण्याकरीता लिंग आधारित भेदभाव आणि हिंसाचार यांना बळकटी देणाऱ्या विद्यमान लिंग रुढींबदल विद्यार्थी, शिक्षक आणि इतर कर्मचाऱ्यांना संवेदनशील करण्यासाठी नियमितपणे स्क्रीनिंगचे आयोजन केले जावे. या संदर्भात, महिला दिनानिमित कार्यक्रम आयोजित करावा. (उदा. संवादात्मक सत्रे, परफॉर्मेंटिव आट्स, चित्रपट चर्चा, निबंध आणि कविता लेखन, पोस्टर मेकिंग याद्वारे लैंगिक समानतेबदल जागरूकता, फोटोग्राफी आणि गंभीर वादविवाद यासारख्या कार्यक्रमांचे आयोजन तसेच कॅम्पसमध्ये लैंगिक समानतेची भिंत राखली जाऊ शकते)
- १९) लिंग-समावेशक समाज तयार करण्याच्या गरजेकडे सहकारी विद्यार्थ्यांना आणि स्टाफ सदस्यांना मार्गदर्शन करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना दररोज त्यांचे विचार व्यक्त करण्यासाठी प्रोत्साहित केले जावे.
- २०) संस्थांमधील विद्यार्थीनींना स्वसंरक्षाचे (Self Defence) पायाभूत प्रशिक्षण (उदा. कराटे, ज्युडो इ.) आठवड्यातून किमान २ वेळा या विषयातील तज्जांमार्फत आयोजित करावे. प्रशिक्षणामध्ये आपात्कालीन आणि आव्हानात्मक परिस्थितीत स्वतःचे संरक्षण कसे करावे यास प्राधान्य देण्यात यावे. सदर प्रशिक्षणाकरीता स्थानिक तसेच आजूबाजूच्या परिसरातील स्वसंरक्षणाचे घडे देणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांची मदत घ्यावी. व विद्यार्थीनीमध्ये आवश्यक तो आत्मविश्वास जागृत करून नियमित सरावास उद्युक्त करावे.
- २१) उपरोक्तप्रमाणे उपाययोजना करण्यात येवून याबाबतचा आढावा घेण्यासाठी वरीष्ठ महिला अधिकारी/कर्मचारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमण्यात यावी. सदर समितीमध्ये महिला पालक प्रतिनिधी/विद्यार्थीनी प्रतिनिधी तसेच महिला पोलीस प्रतिनिधी यांना आमंत्रित करण्यात यावे. सदर समितीची बैठक महिन्यातून एकदा आयोजित करण्यात येवून विद्यार्थीनींच्या सुरक्षिततेबाबत प्रतिबंधित उपाययोजना करावी व याबाबतचा अहवाल शासनास बैठकीच्या इतिवृत्तासह तात्काळ सादर करण्यात यावा.

२२) विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी, दिल्ली यांनी महिलांकरीता उच्च शिक्षणामध्ये प्रवेश घेतांना महिलांच्या सुरक्षिततेसाठी मूलभूत सुविधा आणि शिक्षण संस्थांमध्ये पोषक वातारवण निर्माण व्हावे याकरीता वेळोवेळी मार्गदर्शक तत्वे जारी केली आहेत. सदर मार्गदर्शक सूचनांचा तसेच यापुढे निर्गमित करण्यात येणाऱ्या मार्गदर्शक सूचनांचा अवलंब संस्थांमध्ये करण्यात यावा.

२३) उपरोक्त प्रकरणी दिरंगाई केल्यास शासनस्तरावरुन कठोर कारवाई करण्यात येईल.

२४) उपरोक्त बाबींच्या अनुषंगाने होणारा खर्च त्या त्या आर्थिक वर्षाच्या कार्यालयीन खर्चातून करण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक क्रमांक २०२४०९०२१२२९५४४३०३ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(मनोज जाधव)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. मंत्री, कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता व नाविन्यता यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
२. प्रधान सचिव (विशेष) गृह विभाग यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
३. पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक
४. पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक
५. सचिव, कौशल्य, रोजगार, उद्योजकता व नाविन्यता विभाग, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
६. आयुक्त, कौशल्य विकास रोजगार व उद्योजकता आयुक्तालय, नवी मुंबई.
७. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य नाविन्यता सोसायटी, मुंबई
८. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विकास सोसायटी, मुंबई
९. संचालक, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१०. संचालक, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण मंडळ, मुंबई
११. सहसंचालक, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण, प्रादेशिक कार्यालय, मुंबई /पुणे /नाशिक /औरंबाद /अमरावती /नागपूर
१२. कुलसचिव, महाराष्ट्र राज्य कौशल्य विद्यापीठ, मुंबई
१३. कुलसचिव, सर्व खाजगी कौशल्य विद्यापीठे
१४. जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी, जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण कार्यालय (सर्व)
१५. प्राचार्य सर्व औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था
१६. निवड नस्ती. (व्यशि-३)